

Квасницька Р.С., Орищук О.В. Теоретичний базис процесу управління оборотними активами підприємства /Економіка та управління розвитком підприємств: теорія, методологія, практика : колективна монографія / Кол. авторів. Полтава: ПП “Астроя”, 2024. – С.34-38

Квасницька Р.С.,

доктор економічних наук, професор,

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

Орищук О.В.,

магістр фінансів, банківської справи та страхування ,

Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, Україна

ТЕОРЕТИЧНИЙ БАЗИС ПРОЦЕСУ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ АКТИВАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Провідним елементом безперервного функціонування вітчизняних підприємств є оборотні активи. Адже саме нестача оборотних активів призводить до порушення операційного та фінансового циклів виробничого процесу, та й ефективної роботи підприємства загалом. Вибір політики фінансування оборотних активів, забезпечення швидкої оборотності цих активів визначають актуальність та важливість управління оборотними активами в загальній системі фінансового менеджменту діяльності підприємств. Це пояснюється тим, що від якісно сформованої та ефективно функціонуючої системи управління різними видами активів залежать розвиток виробництва, дотримання комерційного розрахунку, а отже забезпечення максимізації прибутку та конкурентоспроможності підприємства.

Як відомо, функціональною основою здійснення виробничо-господарської діяльності кожного підприємства є активи. Термін «актив», який походить від латинського «activus» («діяльний, дійовий»), вийшов із теорії бухгалтерського обліку та конкретизується при побудові бухгалтерського балансу суб'єкта

господарювання. Розглядаючи тлумачення поняття «активи», які наводяться у тлумачних та енциклопедичних словниках, зустрічаємо, що:

- активи – це сукупність майна, інтелектуальної власності, грошових ресурсів, що належить підприємству, фірмі, компанії (будівлі, споруди, машини й устаткування, матеріальні запаси, банківські вклади, вкладення в цінні папери, патенти, авторські права та ін.), в які вкладено засоби власників та інших осіб [3];

- активи — це власність фізичних та юридичних осіб у вигляді рухомого й нерухомого майна, землі, лісових угідь, запасів корисних копалин, інших цінностей, що мають грошову вартість і використовуються їх власниками для виплати своїх зобов'язань іншим фізичним чи юридичним особам [2].

Що ж стосується нормативних документів, то в Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» оборотні активи – це ресурси, контрольовані підприємством у результаті минулих подій, використання яких, як очікується, призведе до отримання економічних вигод у майбутньому» [8]. Активи підприємства визначаються здатністю генерувати внаслідок постійного обороту певний дохід. Активи підприємства відображають на певну дату всі матеріальні та нематеріальні активи, кошти та їх еквіваленти, що належать підприємству. Тому, в бухгалтерському балансі приведені групи активів, що включають:

1) необоротні активи, які ранжуються на: нематеріальні активи; незавершені капітальні інвестиції; основні засоби; довгострокові біологічні активи; довгострокові фінансові інвестиції; довгострокова дебіторська заборгованість; відстрочені податкові активи; гудвіл та інші необоротні активи;

2) оборотні активи, що включають: запаси; поточні біологічні активи; дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги; дебіторська заборгованість за розрахунками (за виданими авансами; з бюджетом, у тому числі з податку на прибуток); інша поточна дебіторська заборгованість; поточні фінансові інвестиції; гроші та їх еквіваленти; витрати майбутніх періодів; інші оборотні активи.

Варто відмітити, що на момент заснування підприємства капіталу в його власників має вистачити не лише для інвестування в об'єкти основних засобів. Частка капіталу має лишитися на банківському рахунку для здійснення поточних платежів (особливо у випадку, коли виробничий цикл є досить тривалим), решта ж інвестується у створення необхідних для ведення виробничого процесу запасів сировини, матеріалів, палива, тощо [5]. Таким чином, авансована в предмети праці частина початкового капіталу уособлюється в оборотних активах підприємства.

Дослідження суті оборотних активів, яка визначається в наукових працях вчених-економістів дало змогу зробити висновок про те, що не існує єдиного підходу до трактування цього виду активів. Так, аналіз визначень учених-економістів показав, що сутність поняття «оборотні активи» розглядається за такими змістовими підходами, що визначають їх як:

- ресурси;
- грошові кошти (кошти);
- активи (частина активів);
- мобільні активи (група мобільних активів);
- сукупність: матеріальних і фінансових активів; матеріально-речовинних цінностей і грошових коштів; майнових цінностей;
- частина: майна (мобільна частина майна); виробничих засобів;
- фінансові ресурси;
- сукупність оборотних фондів і фондів обігу;
- форма руху вартості.

Варто зауважити, що більшість дослідників схиляються до підходу трактування оборотних активів через їх грошове вираження, тобто прирівнювання оборотних активів до грошових коштів або просто коштів. Однак, така позиція щодо суті оборотних активів нівелює їх матеріальну природу, а тому є не повною їх характеристикою. Нам імпонує судження науковців, згідно якого суть оборотних активів розкривається через їх розгляд як сукупність матеріально-речовинних цінностей і грошових коштів. Однак,

знаючи, що оборотні активи є частиною активів, вважаємо, що варто скомбінувати такі підходи: оборотні активи – це активи (частина активів) і оборотні активи – це сукупність матеріально-речовинних цінностей і грошових коштів. На основі такого комбінування можемо акцентувати увагу і на суті оборотних активів агропромислових підприємств, які варто розглядати, як частину активів, що є сукупністю матеріально-речовинних цінностей і коштів, які, беручи участь у виробництві продукції, наданні послуг, виконанні робіт, повністю використовуються протягом одного року або звичайного операційного циклу, що перевищує дванадцять місяців через специфічність технології виробничого процесу є, і при цьому переносять усю свою вартість на вартість виготовленої продукції, виконаних робіт, наданих послуг.

Більш чітко розуміння суті оборотних активів можна отримати через розгляд їх видової деталізації, тобто класифікації за різними ознаками. При цьому, варто відмітити, що підхід (деталізація ознак класифікації) до видового поділу оборотних активів у наукових працях різних учених-економістів є різним. Зауважимо, що, при розгляді класифікаційних ознак, більшість дослідників першочергово виділяють такі ознаки, як: поділ оборотних активів за джерелами фінансування, за видами; за участю в кругообігу. Так, за джерелами фінансування оборотні активи поділяються на:

- валові оборотні активи, які формуються за рахунок всіх власних, залучених та запозичених джерел їх фінансування;
- чисті оборотні активи (власні оборотні активи), які формуються тільки за рахунок власних джерел їх фінансування.

За видами оборотні активи варто поділяти відповідно їх групування, яке позиціонується Методичними рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності [6]:

1) запаси, тобто активи, які: утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт

та надання послуг, а також управління підприємством. Згідно НП(С)БО 9 «Запаси» запаси включають [9]:

- сировину, основні й допоміжні матеріали, комплектуючі вироби та інші матеріальні цінності, що призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, розподілу, передачі, обслуговування виробництва й адміністративних потреб;

- незавершене виробництво у вигляді не закінчених обробкою і складанням деталей, вузлів, виробів та незакінчених технологічних процесів. Незавершене виробництво на підприємствах, що виконують роботи та надають послуги, складається з витрат на виконання незакінчених робіт (послуг), щодо яких підприємством ще не визнано доходу;

- готову продукцію, що виготовлена на підприємстві, призначена для продажу і відповідає технічним та якісним характеристикам, передбаченим договором або іншим нормативно-правовим актом;

- товари у вигляді матеріальних цінностей, що придбані (отримані) та утримуються підприємством з метою подальшого продажу;

- малоцінні та швидкозношувані предмети, що використовуються протягом не більше одного року або нормального операційного циклу, якщо він більше одного року;

2) поточні біологічні активи, тобто поточні біологічні активи тваринництва (дорослі тварини на відгодівлі і в нагулі, птиця, звірі, кролики, дорослі тварини, вибракувані з основного стада для реалізації, молодняк тварин на вирощуванні і відгодівлі), а також рослинництва (зернові, технічні, овочеві та інші культури);

3) дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги – заборгованість покупців або замовників за надані їм продукцію, товари, роботи або послуги (крім заборгованості, яка забезпечена векселем, якщо така інформація наводиться в окремій статті), скоригована на резерв сумнівних боргів (нетто);

4) дебіторська заборгованість за розрахунками:

- за виданими авансами, що включає суми авансів, наданих іншим підприємствам у рахунок наступних платежів;

- з бюджетом, що включає дебіторську заборгованість фінансових і податкових органів, а також переплату за податками, зборами та іншими платежами до бюджету;

5) інша поточна дебіторська заборгованість, включає дебіторську заборгованість, що не відноситься до дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги та до дебіторської заборгованості за розрахунками;

б) поточні фінансові інвестиції, які включають фінансові інвестиції на строк, що не перевищує один рік, які можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент (крім інвестицій, які є еквівалентами грошових коштів), а також сума довгострокових фінансових інвестицій, які підлягають погашенню протягом дванадцяти місяців з дати балансу;

7) гроші та їх еквіваленти, які включають готівку в касі підприємства, гроші на поточних та інших рахунках у банках в національній або іноземній валютах, що можуть бути вільно використані для поточних операцій, а також грошові кошти в дорозі, електронні гроші, еквіваленти грошей;

8) витрати майбутніх періодів, тобто витрати, що були здійснені протягом поточного звітного періоду чи попередніх звітних періодів, однак відносяться до наступних звітних періодів;

9) інші оборотні активи, включають оборотні активи, які не відносяться до жодного попередньо зазначеного їх виду.

За участю в кругообігу, через виділення у виробничо-реалізаційному процесі підприємства двох сфер (сфери виробництва і сфери обігу), оборотні активи поділяються на:

- оборотні активи, тобто активи у сфері виробництва або оборотні фонди, які включають: сировину, матеріали, паливо, тару, напівфабрикати, в т.ч. власного виробництва, малоцінні швидкозношувальні предмети, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів тощо;

- оборотні активи, тобто активи у сфері обігу або фонди обігу, які включають: готову продукцію, товари, дебіторську заборгованість, грошові кошти та їх еквіваленти тощо.

Для здійснення ефективного управління оборотними активами підприємства важливим є їх поділ за періодом функціонування на [4]:

– ті, які необхідні для задоволення певних мінімальних довгострокових потреб підприємства і за своєю величиною є відносно постійними протягом року або операційного циклу підприємства, якщо він більше року;

– такі оборотні активи, величина яких залежить від певних сезонних змін, від розширення на певному етапі розвитку діяльності підприємства.

Отже, ефективність господарської діяльності підприємства значною мірою залежить від рівня розвитку системи управління саме оборотними активами. Створення дієвої системи управління оборотними активами сприяє успішному виконанню виробничої програми підприємства, дотримання зобов'язань перед споживачами продукції та послуг, забезпечує стійкий фінансовий стан і підвищення конкурентного статусу суб'єкта господарювання. Тому, вкрай важливим є питання розкриття теоретичного базису процесу управління оборотними активами. Варто відмітити, що управління оборотними активами є одним із пріоритетних напрямів у системі управління фінансами підприємства, оскільки воно впливає на ефективність прийнятих управлінських рішень щодо стратегічного розвитку підприємства та оперативного управління його фінансовими ресурсами [7].

Дослідження суті поняття «управління оборотними активами підприємства» дало змогу визначити декілька підходів, що виокремлюються на основі представлених в економічній літературі трактувань цього поняття різними ученими-економістами [1; 7]:

- в розрізі управління окремими видами оборотних активів - управління оборотними активами є обґрунтування відповідних управлінських рішень щодо трьох основних напрямів: управління дебіторською заборгованістю; управління

грошовими коштами і поточними фінансовими інвестиціями; управління запасами;

- як визначення обсягу і структури оборотних активів і джерел їх формування - управління оборотними активами – це частина загальної фінансової стратегії підприємства, що полягає у формуванні необхідного обсягу і складу оборотних активів, їх фінансуванні й оптимізації структури, з метою забезпечення стабільної ефективності господарської діяльності та фінансової самостійності суб'єкта господарювання;

- як сукупність (система) елементів (взаємозв'язків) – управління оборотними активами це сукупність відокремлених, але пов'язаних між собою елементів, що забезпечують цілеспрямований вплив на об'єкт управління шляхом реалізації функцій управління через використання комплексу методів управління з метою забезпечення належного рівня фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності підприємства; система цілеспрямовано організованих взаємодій між об'єктом та суб'єктом управління шляхом реалізації функцій управління із застосуванням комплексу методів, засобів і фінансово-економічних інструментів дослідження і трансформації взаємопов'язаних процесів формування та використання оборотних активів і джерел їх фінансування за обсягом, складом, структурою з урахуванням дії на них чисельних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища ;

- як комплекс заходів – управління оборотними активами є комплексом заходів, які спрямовані на забезпечення умов оптимізації та безперервного процесу збільшення їх обсягу, формування достатнього їх обсягу, раціональної структури й ефективної організації їх використання.

Визнаючи, що об'єктом управління є саме оборотні активи, вважаємо, що суть поняття «управління оборотними активами підприємства» варто розглядати з позиції узгодження управління оборотними активами із його загальною фінансовою стратегією, тому виокремлення у визначенні цього поняття того, що управління оборотними активами є частиною загальної політики стратегічного управління підприємством, а саме загальної його

фінансової стратегії, є вкрай важливим. Крім того, розглядаючи саме фінансове управління оборотними активами (з позицій фінансового менеджменту), а не організаційне (з позицій менеджменту загалом), доцільно при визначенні суті цього напрямку управління активами підприємства акцентувати увагу на управлінні і джерелах фінансування оборотних активів. На основі такої нашої позиції, пропонуємо поняття «управління оборотними активами підприємства» розглядати як частину загальної фінансової стратегії підприємства, що полягає у виборі та реалізації комплексу заходів, методів, та інструментів, що забезпечують умови безперервності процесів формування та використання оборотних активів, оптимізації джерел їх фінансування за обсягом, складом, структурою з урахуванням дії на них різних чинників внутрішнього і зовнішнього середовища.

Виходячи із даного нами визначення поняття «управління оборотними активами підприємства», вважаємо, що метою управління оборотними активами на будь-якому підприємстві, є пошук оптимального співвідношення між необхідною потребою оборотних активів за їх видами та обсягом та джерелами їх фінансування, із забезпеченням відповідного рівня платоспроможності підприємства та рентабельності його діяльності.

Підсумовуючи, слід зазначити, що управління оборотними активами на підприємстві в умовах фінансової нестабільності є одним із основних і важливих складових успішної системи управління підприємством загалом. Крім того, від якості управління оборотними активами залежатиме платоспроможність суб'єкта господарювання, рівень його прибутковості, а також формування можливостей для роботи в непередбачуваних ситуаціях, в тому числі й в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Гаватюк Л.С, Захарчук І.О. Теоретичні аспекти сутності управління оборотними активами підприємства. *СХІДНА ЄВРОПА: ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ*. 2017. Вип. 6 (11) С. 107-110.

2. Горбатенко В.П. Активи // Велика українська енциклопедія. – URL: <https://vue.gov.ua/Активи> (дата звернення: 28.12.2023).

3. Енциклопедія. – URL: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/19-a/76-aktiv.html> (дата звернення 10.10.2021)

4. Квасницька Р.С., Морозовський Я.Е. Аналіз підходів (стратегій) фінансування активів підприємства. *СХІДНА ЄВРОПА: ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ*. 2019. Вип. 1 (18). С.241-249.

5. Кравченко О. А. Удосконалення класифікації стратегій управління поточними активами підприємства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2019. Вип. 35. С. 73-79.

6. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності затверджені наказом Міністерства фінансів України № 433 від 28.03.2013 р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13#Text> (дата звернення: 01.01.2024).

7. Мордань Є.Ю., Сумченко А.О. Методичний підхід до побудови системи управління оборотними активами підприємства. *Вісник СумДУ. Серія «Економіка»*. 2019. № 4. С.24-34

8. Національний положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : офіційний текст : станом на 03.01.2024 р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> (дата звернення: 04.01.2024).

9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» : офіційний текст : станом на 01.01.2023 р. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99#Text> (дата звернення: 02.01.2024).